

Zinātnes un reliģijas dialogs: formas un satura elementi

The Dialogue Science and Religion: Elements of Matter and Form

Dzintars Edvīns Bušs

filozofs

Tālr.29168793, e-pasts: dzintars.bush@inbox.lv

Rakstā apskatīti kristietības dogmu jeb mītu zinātniskās interpretācijas mēģinājumi, tai skaitā apokalipses selektīvo rezultātu psihoemocionālā interpretācija. Ieskicēti kristietības dogmu (mītu) patiesības un vērtības kritēriji mūsdienu sabiedrībā un zinātnē. Mēģināts noskaidrot mītu specifisko saturu rašanās cēloņus.

Atslēgvārdi: kristietības dogmas, mīti un zinātne, mītu izcelšanās, apokalipse

Raksta mērķis ir aprādīt reliģijas un zinātnes mācību iespējamo dialogu un saturisku tuvināšanos. Par cik zinātnes pārstāvji šajā dialogā ieņem aktīvo pusi, tad arī rakstā galvenokārt tiks piedāvāta kristīgo dogmu vai mītu zinātniska rakstura interpretācija, to satura patiesuma un sabiedriskās vērtības izsvēršana, tādejādi ieskicējot ceļu uz iespējamo reliģijas un modernās zinātnes savstarpējo izpratni un pretrunīguma samazināšanu. Jēdziens – „mīts” šeit tiks iesaistīts, lai padziļinātu un paplašinātu kristīgo dogmu zinātniskās izpētes noslodzi, pieņemot šo dogmu satura sakritību vai pat iespējamo aizguvi no aizvēsturiskas izcelsmes mītiem kā pirmatnējās cilvēces vienīgo neempīriskās apziņas formu.

Šeit būtu arī jāatrunā, ka raksta galveno problēmu risinājumos reliģijas jēdziens ir apzināti sašaurināts līdz kristietības jēdzienam. Tas tāpēc, ka kristietība ir gan raksta autoram un lasītāju vairākumam pazīstamākā reliģijas forma, gan arī tāpēc, ka Jaunās un Vecās derības dogmu saturs, to radītā un eiropiešiem ieaudzinātā ētisko vērtību sistēma faktiski ir mūsdienu modernās sabiedrības un mūsdienu modernās zinātnes rašanās nosacījumu pamatā. Šādu raksturojumu nevarētu attiecināt, piemēram, uz to reliģiju dogmām, kas īpaši tendētas uz paša indivīda pārveidošanu kādas augstākas garīgās kvalitātes, nirvānas vai kādu fizisku dotumu sasniegšanai, kā tas ir vairākās austrumu reliģiski-filozofiskajās mācībās. Turpretim kristietība, kas līdz galam noformējās zināmā grieķu filozofijas gaisotnē, palika atvērta arī apkārtējās vides izpētes un pakļaušanas idejām, kas ir priekšnoteikums prasībai pēc zinātniskām zināšanām.

Kā nākošo vēlētos apskatīt jautājumu, ko LU zinātniskajā konferencē uzdeva kāds mācītājs - "kādēļ zinātnei un zinātniekiem vajadzīgs risināt šo kristīgo dogmu problēmas?", jeb citiem vārdiem: "kur jūs lienat?" Atbilde uz šo jautājumu nav visai vienkārša, tā sakņojas kā indivīda psiholoģijā, tā arī

racionālajā apziņā. Šī atbilde var būt arī saistīta ar ieskatu mitoloģijas, reliģijas, filozofijas un zinātnes kā pasaules uzskatu veidojošo komponentu vēsturiskā izcelsmē un attīstībā. No pirmatnējās mitoloģijas vispirms atdalījās un noformējās reliģija, kuras saturs vairāk saistīts ar kosmoloģiskām norisēm, cilvēku rašanos un to sadzīves ētiskajām problēmām. Ap to pašu laiku vai nedaudz vēlāk, pateicoties interesēm par apkārtējās dabas un cilvēka attiecībām, dažkārt ieslēdzot arī reliģijas dogmu skaidrojumus, radās filozofija. Par cik pēdējā vairāk saistīta ar konkrētām dabas un paša cilvēka izpētes atziņām, tad jau pašos pirmsākumos filozofija zināmā mērā konfrontēja ar reliģiju. Lai atceramies Sokrāta sodīšanu ar nāvi un Dēmokrita mācību, ka dievi jau nav nekas vairāk kā lieli un tāli to pašu visaptverošo atomu veidojumi. Tālākā attīstības gaitā zinātne, pateicoties tās izpētes objektu bezgalīgam daudzumam, nepārtrauktām eksperimenta un pieredzes atkārtojamības iespējām un sabiedrības vajadzību virzīta, strauji veica savu uzvaras gājieni dabas objektu izpētē un izmantošanā. Turpretim reliģiskās dogmas palika sava laika priekšstatu un valodas līmenī. To jēdzieni – „dievs”, „pasaules un cilvēka radīšanas akts”, „dvēsele”, „augšāmcelšanās”, „nemirstība”, „atbildība par netaisnības nodarīšanu”, „pasaules bojā eja” u.c., no zinātnes viedokļa raugoties, bija tīrie nonsensi. Taču, neskatoties uz šo, it kā absolūto pretrunu, līdz pat mūsu dienām katra atsevišķā indivīda apziņā pretrunīgie pasaules uzskata komponenti, apzināti vai neapzināti, mēdz sadzīvot vienlaicīgi. Un tas attiecas ne tikai uz ikdienišķiem cilvēkiem, bet arī uz lielu daļu izcilu zinātnieku. Ja vienkāršiem cilvēkiem šādas pretrunas īpašas raizes nesagādā, tad zinātnes cilvēki pastiprināti var izjust to radīto psiholoģisko diskomfortu un censties šīs pretrunas atrisināt radot vienotu, nepretrunīgu pasaules uzskatu sistēmu.

Ja augstākminētos centienus pēc vienota pasaules uzskata varētu saistīt ar subjektīvas izcelsmes vēlmi, tad pašā zinātnes laukā uzrodas visai objektīva rakstura prasības pēc tās tālākas attīstības šai virzienā. Tas tādēļ, ka zinātnei, sasniedzot savu, varētu teikt, pašnovērtējuma apogeju, sāk izpausties arī stagnācijas pazīmes un savu nepilnību apzināšanās. Kā vienu no tām var minēt apstākli, ka no zinātniskajām teorijām un, līdz ar to, no pašas dabas zinātnes ir izmests cilvēks. Cilvēks kā visu šo zinātnisko zināšanu tiešais vai pastarpinātais subjekts. Mēs gan varētu iebilst, ka zinātne taču gadsimtiem ilgi ir gājusi uz šo mērķi, proti, nepieļaut jebkādu cilvēka iedarbību vai ietekmi uz eksperimentu un tā rezultātiem, tādējādi, it kā attīrot iegūto zinātnisko informāciju no subjektivitātes. Taču šī tēze faktiski slēpj kļūdu, jo subjektivitāte nav vis cilvēka nepastarpināta vai pastarpināta līdzdalība eksperimentā, bet gan tā rezultātu nepietiekami argumentēta vai patvaļīga interpretācija.

Jau pagājušā gadsimta vidū rinda zinātnes metodologu radīja izpētes programmas, kurās tiek ņemtas vērā ne vien pašu zinātnisko zināšanu nosacītais

raksturs un pētnieka individualitāte, bet pat iespēja zinātnē iesaistīt mitoloģiska rakstura zināšanas. Analizējot Kopernika atklājuma veidošanās struktūru, austrumu medicīnas neizskaidrojamus panākumus u.c. „artefaktus”. Pols Feierabends norāda, ka neviena zinātniskā teorija nevar būt droša par savu pastāvēšanu: „Tieši tādā sakarā šodienas zināšanas (zinātniskās-Dz.E.B.) var kļūt par pasaku, turpretim pats smieklīgākais mīts - pēkšņi pārvērsties par pašu stabilāko zinātnes sastāvdaļu” (1-184).

Lai nu kā, taču jāatzīst, ka, neskatoties uz visiem trūkumiem, zinātnisko zināšanu sasniegumi ir bijuši milzīgi. Mēs taču esam izgājuši kosmosā, teju vai spēruši kāju uz citas planētas, apguvuši savas materiālās eksistences ģenētiskos kodus, līdz ar to pietuvojušies sava klona radīšanas iespējai un, iespējams, arī nemirstībai. Tas viss ir nenoliedzami, taču rodas jautājums, vai mēs ko vairāk esam uzzinājuši paši par sevi, par savas eksistences būtiskajiem jautājumiem: kas īsti esam, no kurienes nākam un kurp aizejam. No kurienes „es” nāku un, vai mans aktīvais „es” jau kādreiz ir vērojies un uztvēris apkārtējās pasaules daudzveidību? Un ja ir, vai iespējamas, ka pastāv kāda paliekoša saikne starp šiem manas eksistences posmiem? Vai ir kāds sakars tam, kas ar mani ir noticis pirms dzimšanas, ar to, kas notiek manā pašreizējā dzīvē vai pēc tās?

Uz šiem pēdējiem, manuprāt, katra cilvēka sevis apceres visintriģējošākajiem jautājumiem zinātne tā arī nav spējusi dot pienācīgas atbildes. Vēl vairāk, nepastāv pat zinātniskas disciplīnas, kuras kompetencē būtu šādu jautājumu risināšana. Prevalē novecojis viedoklis, ka tas nav zinātnes uzdevums. Taču tieši šo mūžseno cilvēka eksistences problēmu apjēgšana un skaidrošana arī ir tas pamats, kādēļ modernai zinātnei reliģiskās dogmas būtu pastiprinātas izpētes vērtas. Pie tam, jāpievērš vērība faktam, ka mūsdienās zinātnes arsenālā ir nesalīdzināmi vairāk informatīvās jaudas, kas spētu interpretēt šo dogmu saturus nekā tas bija pirms gadiem simts, kad Krievijas un Eiropas pirmsrevolūciju laikā ateisms varēja sākt savu uzvaras gājieni. Taču nupat pienācis laiks pārskatīt šīs uzvaras rezultātus.

Atgriežoties pie atziņas, ka esam izgājuši kosmosā un līdz ar sava klona radīšanas iespēju esam tuvojušies nemirstībai (2-41), ir jākonstatē, ka šāda, kaut vai attāla iespēja ļauj mums citādi palūkoties arī uz tiem mitoloģiskā vai reliģiskā rakstura tekstiem, kas sastopami kristietībā vai arī citās reliģijās un kultūrās un, kuros visai plaši runāts par tādiem fenomeniem kā ārpuszemes saprāts, nemirstība, dvēsele, pasaules gals utl. Tieši klasiskās zinātnes neieinteresētība šādu parādību aprakstu izpētē radījušas daļā zinātnieku īpašu interesi par tiem. Izveidojusies sava veida seno tekstu "arheoloģija", kurā atsevišķi pētnieki mēģina izlobīt liecības par ārpus cilvēku tiešās pieredzes esošam parādībām vai mīklainu lietu un notikumu (artefaktu) aprakstiem, kas šo aprakstu radītāju tautu tehniskajam līmenim nemaz nebūtu pieejami. Rezultāti daudzos gadījumos ir

vairāk kā interesanti. Piemēram, Bībelē aprakstītais mītiskais notikums ar izraēliešu bēgšanu no vajātājiem, kad jūra pašķiras un ļauj bēgļiem izbēgt. Ģeogrāfi konstatējuši, ka pieminētajās vietās jūras (Niedru jūras) dibenu veido kāds zemūdens sēklis, kas labvēlīgos laika apstākļos ļautu zinātājam šķērsot šo ūdens klajumu. Gandrīz kā brienot uz mūsu Kolkas bāku. Tikpat mistisko situāciju, kad tuksnesī klejojošajiem izraēliešiem tiek dāvāta „debesmanna”, zinātnieki skaidro ar kādu aļģu paveidu, kas aprakstītajās ģeogrāfiskajās vietās labvēlīgos apstākļos pārklāj zemi un kokus, un ko var izmantot pārtikai. Zinātnisks skaidrojums ir dots tādai parādībai kā degošais krūms, kas izrādījies ēteriskas vielas iztvaikojošs augs, kam īpašos apstākļos ir iespējama pat pašaiizdeģšanās. Interesanti ir molekulārās bioloģijas pārstāvju pētījumi un atradumi, ka mūsdienu cilvēka pirmsenči neoantropi varētu būt cēlušies no viena pretējo dzimumu pāra, kas nosaukti par „mitohondrālo Ievu” un „molekulāro Ādamu” (3),(4). Nupat latviešu valodā ir iznākusi grāmata "Sensacionāli senās astronautikas atklājumi" (5), kurā atspoguļotie senie teksti un atklājumi daudzos gadījumos šķiet visai pārliecinoši. Šajos tekstos aprakstītie brīnumainie gadījumi modernās zinātnes skatījumā ir ieguvuši visai mūsdienīgu traktējumu, tādejādi zaudējot savu mistisko iedabu.

Savā grāmatā „Mīta aspekti” (6) pazīstamais reliģiju pētnieks Mirča Eliade citē (6-23) angļu etnogrāfu Bronislavu Maļinovski, kurš koncentrētā veidā izsaka mīta vērtību un raksturo tā visaptverošās, regulējošās funkcijas pirmatnējo tautu sadzīvē: „Tas ir stāsts, kurš atdzīvina sākotnējo realitāti, atbilst dziļām reliģiozām vajadzībām, garīgām tieksmēm, neapšaubāmām sociālās kārtības un pat praktiskās dzīves prasībām. Primitīvo tautu civilizācijās mīts veic neaizstājamu funkciju: (..) tas aizsargā un uzliek morālos principus; (..) piedāvā likumus praktiskai dzīvei, kuri ir nepieciešami cilvēciskajai civilizācijai; tā nebūt nav izdoma, kurai trūkst satura, bet, gluži pretēji, tā ir dzīves realitāte, pie kuras cilvēks pastāvīgi vēršas; tā ir kodificēta primitīvo tautu un to praktiskās gudrības reliģija” (7- 101-108). Savukārt pats M. Eliade mītu raksturo sekojoši: „Mīta loma visas cilvēka eksistences struktūrā ir neizmērojama. Pateicoties mītam, (..) pakāpeniski savu jēgu atklāj realitātes, nozīmības un transcendences jēdzieni. Pateicoties mītam, pasaule tiek saprasta kā pilnībā organizēts, saprātīgs un nozīmīgs Kosmos” (6-151).

Vai šāds speciālistu vērtējums neuzliek zinātnei par pienākumu nopietni iedziļināties un atvērti pieiet šo mitoloģiski-reliģisko apziņas formu satura un funkciju izpētei? Šo apziņas formu un to satura ģenēzei? Vēl vairāk, uzskatu, ka nepieciešama pat atsevišķa zinātņu nozare, kas mērķtiecīgi pētītu gan reliģisko dogmu, mītu, gan citu netradicionāli interpretējamo fenomenu saturu un būtību.

Turpinājumā vēlētos jums nodemonstrēt raksta autora atrastu zinātniskas interpretācijas iespēju tādai sarežģītai un grūti reāli priekšstatāmai kristietības dogmai kā *a p o k a l i p s e*. Taču arī šīs reliģiskās dogmas priekšvēsture atrodama daudzu tautu mitoloģijā. „Pašā vispārīgākajā nozīmē var teikt, ka starp pirmatnējām tautām pasaules gals tiek uzskatīts par jau notikušu, kaut gan vairāk vai mazāk tālā nākotnē tam no jauna vajag atkārtoties. Un patiešām mīti par kosmiskajām kataklizmām ir ļoti izplatīti,” raksta Mirča Eliade (6-59).

"Apokalipses" jeb pasaules gala zinātniska rakstura skaidrojums

Var uzskatīt, ka apokalipse jeb eshatoloģija (mācība par pasaules galu) koncentrētā veidā ietver sevī kristīgās ētikas būtību. Tā visai tieši balstīta uz civilizācijas sadzīves normu (kā ētisko vērtību sistēmas prasību) pārkāpēju iznīcināšanas draudiem. Faktiski svētie raksti atspoguļo draudošo situāciju kā tādu, kurā šie sadzīves normu pārkāpumi kļuvuši masveidīgi un neatgriezeniski. Domāju, ka varam būt pārliecināti, ka gadījumā, ja kādā civilizācijā ētisko vērtību sistēma sabrūk, tai lemta bojā eja.

Bībeles Jaunās derības daļā par apokalipsi stāstīts līdzības un teksts skan sekojoši: „*(..)Kad labība auga un metās vārpās, tad parādījās arī nezāle. Tad nama tēva kalpi, pie tā piegājuši sacīja: Kungs, vai tu neesi labu sēklu sējis savā tīrumā? No kurienes tad radusies nezāle? Un viņš tiem sacīja: to ienaidnieks darījis. Tad kalpi uz to sacīja: vai gribi, ka mēs ejam to izravēt? Bet viņš sacīja: nē, ka jūs, nezāli ravēdami, neizplūcat reizē arī kviešus. Lai aug abi kopā līdz pļaujamajam laikam; un pļaujamajā laikā es sacīšu pļāvējiem: salasiet papriekšu nezāli un sasieniet to kūlīšos, lai to sadedzina; bet kviešus sakrājiet manā šķūnī”.*

Uz lūgumu tuvāk paskaidrot līdzības, atbildēts tiek sekojoši: -“*(..) tīrums ir pasaule, un labā sēkla ir valstības bērni, un nezāle ir ļaunā bērni. Ienaidnieks, kas to sējis ir velns; un pļaujamais laiks ir pasaules gals; un pļāvēji ir eņģeļi. Tad nu tā kā nezāli salasa un ugunī sadedzina tā arī notiks pasaules pastarā galā. Cilvēka Dēls izsūtīs savus eņģeļus, un tie salasīs no viņa valstības visas aprēcības un tos, kas dara netaisnību, Un tos metīs degošā ceplī; tur būs raudāšana un zobu trīcēšana. Tad taisnie spīdēs kā saule sava tēva valstībā”* (8- Mateja ev. 13.nod. 26-42).

Šajos tekstos mēs varam konstatēt apokalipses idejisko jeb ideoloģisko saturu, un tā būtība ir atšķirt pasaules labos ļaudis no ļaunajiem. Vienu pilnīga iznīcināšana, bet otru saglabāšana un atbalstīšana. Aprakstītā situācija ir tik specifiska un dabiskām norisēm tik netipiska, ka tās zinātniska interpretācija šķiet

absolūti neiespējama. Taču, neizdarot vēl galējus secinājumus, turpinām iepazīties ar tekstu, kas citā vietā, atmetot šo līdzības formu, vēsta par draudošo situāciju daudz konkrētāk. Lasām: „***Bet tad brālis brāli nodos uz nāvi un tēvs bērnu, un bērni celsies pret vecākiem un viņus nonāvēs***” (8- Marka ev. 13.nod 12) „***jūs dzirdēsiet karus un karu daudzīnāšanu. (..)Jo tauta celsies pret tautu, valsts pret valsti, un būs bada laiki un zemestrīce dažās vietās. Bet tas būs tikai lielo bēdu iesākums. (..) Un tad daudzi apgrēcināsies, un viens otru nodos, un viens otru nīdīs. Un daudzi viltus pravieši celsies un tie daudzus pievils. Un tāpēc, ka netaisnība ies vairumā, mīlestība daudzos izdzīsīs. Bet, kas pastāv līdz galam, tas tiks izglābts***” (8- Mateja ev. 24.nod. 3-14) .

Aprakstītajā situācijā mēs varētu arī atpazīt iespējamo mūsu vai kādas citas civilizācijas bojā ejas scenāriju, ja tās ētisko vērtību sistēma sabruktu un sabiedrība vairs nespētu novērst dabas, sociālās un ekonomiskās vides katastrofas, globālu terorismu vai aizvien pieejamāko masu iznīcināšanas ieroču bezatbildīgu pielietošanu. Taču šajā gadījumā mūs interesē tikai aprakstītā notikuma norises mehānisms, precīzāk izsakoties, tā realitātes pakāpe.

Sekojošais apokalipses apraksta bloks tieši attiecas uz tās norises formu. Vērts atzīmēt, ka tekstā netiek piedāvāts kāds mītisks slepkavniecisks eņģeļu uzbrukums, kā tas rādīts Dīrera gravīrā „Apokalipses jātnieki”, bet gan ar kosmiskām kataklizmām saistīts fenomens. Citēju: „***Pēc tam būs zīmes pie saules, mēness un zvaigznēm, tautas uz zemes būs nežīnā, kur palikt, jo jūra kauks un celsies. Un cilvēkiem sirds pamirs izbailēs, gaidot lietas, kas nāks visā pasaulē: jo debesu stiprumi sakustēsies. Un tad redzēs Cilvēku Dēlu nākam padebesī lielā spēkā un godībā***” (8- Lūkas ev. 21. nod. 25-27). Sekojošā norāde vēstījumā papildus liecina, ka iespējamā „nezāļu atlasīšanas” procedūra varētu notikt arī dabiskas norises ceļā. Citēju: „***Jo kā tais dienās priekš ūdens plūdiem (..) tie nenāca pie saprašanas, tiekams plūdi nāca un aizrāva visus; tāpat būs arī Cilvēka Dēla atnākšana. Tad divi būs laukā, vienu pieņems otru atmetīs. Divas mals dzirnavās, vienu pieņems otru atmetīs***” (8- Mateja ev. 24.nod. 38-41).

Minētiem tekstiem nebūtu pietiekamās mērķtiecīgi audzinošās slodzes, ja tie vēstītu vienīgi par to, ka kādā kosmiskā kataklizmā Zeme un tās iedzīvotāji ietu bojā. Svarīgākais ir tas, ka šī cilvēku bojā eja notiek selektīvi, proti, iznīcināti tiek ļaunie, negodīgie, netaisnie un, ka no šī, acīm redzami, pārdabiskā soda mehānisma „***izbēgt nevarot neviens, kas nekalpojot taisnībai***”.

Apdomājot šo mistiskā rakstura informāciju, rodas jautājums, vai ir kaut mazākā cerība šiem notikumiem rast kādu zinātnisku interpretāciju? Šķiet, ne! Un tomēr. Lasītāji būs pārsteigti, ja apgalvošu, ka šāds mehānisms ar visiem tā aprakstītajiem soda realizācijas rezultātiem mūsu civilizācijā pastāv, un tas saistīs

ar cilvēka materiālās uzbūves un viņa smadzeņu darbības funkcijām. Citiem vārdiem sakot, tas mūsos ir jau iestrādāts, varbūt, pat paredzēts.

Runa ir par tabu pārkāpšanas sodu. Ir sastopami apraksti, ka šāda parādība darbojas pirmatnējās sabiedrībās. Šo sabiedrību locekļiem iedvestā pārliecība, ko veicis viņu pašu radīts un ar pārliecību pieņemts mīts, ko savukārt nostiprinājuši burvji un pūšlotāji, spēj novest cilvēku līdz garīgam sabrukumam un pat nāvei. Kā arī otrādi – nešaubīga pārliecība par pozitīvu iznākumu ir radījusi pašiedvesmas efektu, kas tiem palīdzējis izvairīties no nāves pat šķietami bezcerīgos apstākļos.

Tālāk piedāvājam pazīstamā psihoterapeita Vladimira Levi šīs parādības aprakstu, kas publicēts Harija Raita grāmatas „Burvestību liecinieks”(9) priekšvārdā. Citēju: *„Jā, nav šaubu, ka burvis tikai ar iedvesmas spēku un prasmīgu psihiskās atmosfēras radīšanu izdziedē un uzsūta slimības, atgriez dzīvē un atņem dzīvību. (..) Nomirst cilvēki, kuri iedzēruši pārbaudes dziru. Citi cilvēki un arī pats burvis iedzer vēl vairāk indes, bet nomirst tikai tie, kuriem iedvesta savas vainas un soda neizbēgamības apziņa. Ātri mirst cilvēks, kurš apvainots noziegumā. Viņu nenogalina, nesoda, nenoindē. Viņu...pārliecina nomirt”* (9-12). Taču lieki domāt, ka aprakstītās cilvēku psihes īpašības attiecas tikai uz pirmatnējās sabiedrības locekļiem. V.Levi min piemērus arī par modernās sabiedrības indivīdu identām īpašībām. Piemēram, viņš analizē notikumu vai, precīzāk sakot, nežēlīgu eksperimentu ar notiesāto, kuram piespriests nāves sods. Nāves sods notiesātajam ticis veikts tīri iluzori, taču agonija un nāve iestājusies reāli. *„Šis eksperiments”, raksta V.Levi „pārliecinoši pierādīja to, ka nāve iedvesmošanas rezultātā ir iespējama, un vienlaikus arī to, ka iedvesmas spēks ir milzīgs, gandrīz bezgalīgs un to neaiztur kritikas barjera. Vainas apziņa un soda imitācija lika upurim gaidīt nekavējoties iestājamies nāvi ar vislielāko iekšējo pārliecību. Nāves „modelis”, kas bija nedalīti pārņēmis upura smadzenes – jo viņš ticēja tās nenovēršamībai – bija izraisījis pašu nāvi”* (9-12).

Lasītājs varētu iebilst, ka mūsdienu modernajā sabiedrībā nav tādu, ar spēcīgu pārliecību vai pat apmātību pieņemtu mītu. Modernajā sabiedrībā, patiesi, tādu nav, taču ir kas cits. Un tas varētu būt šis, pats par sevi nevainīgais mīts jeb pareģojums par apokalipsi. Plaši pazīstamais zinātnes filozofs un metodologs Karls Popers savā darbā „Istoricisma nabadzība” raksta, ka: *„pareģojums ir sociāls notikums (happening), kas mijiedarbojas ar citu sociālo notikumu, tai skaitā ar to, kurš tiek pareģots. (..) Savā galēja izpausmē tas var kalpot par **cēloni** notikumam, kas nekad nebūtu noticis, ja tas nebūtu iepriekš pareģots”* (10-22). Lieki piebilst, ka pareģojums par apokalipsi ir uzturēts cauri gadsimtiem no visa ranga magiem, ekstrasensiem un nākotnes zīlētājiem. Nemaz jau nerunājot par pašas kristietības un jūdaisma reliģiju sekotājiem. Tikai

jāparādās pie vizuālā (vai iztēles) apvāršņa kādam reālam kosmiskam objektam vai jārodas kādai citai kataklizmai (kaut vai nevaldāmai putnu gripas pandēmijai), kuras briesmas no dienas dienā aug augumā un kuras varbūtība iznīcināt Zemi vai mūsu civilizāciju būtu visai reāla, lai visa ranga mistiķi un gaišreģi vienā mutē klāstītu, ka "nu tā stunda ir situsi". Līdz ar to lamatas būs aizcirtušās, mūsu pārbijušās smadzenes sāks atražot visu pirmatnējā tabu pārkāpšanas mehānismu. Mums būs jācīnās ar sevi un jāpierāda, ka, iespējams, „tabu” vispār nemaz neesam pārkāpuši, taču būs arī daudzi, kas to sev pierādīt nespēs. V.Levi vārdiem sakot: *„nāves modelis būs nedalīti pārņēmis upuru smadzenes”*.

***

Rodas jautājums, kā skaidrot šādu mitoloģisko un sakrālo tekstu vai dogmu saturu visai brīnumaino sakritību ar mūsdienu atziņām. Kāds varētu būt šo mūsdienīgi interpretējamo, bet cilvēces pieredzē nebijušo notikumu atspoguļojuma izcelsmes avots? Un te es vēlētos minēt četrus no visiem iespējamajiem skaidrojumiem, kas izkārtoti virzībā uz zinātnei pieņemamāko no tiem:

- 1) šie teksti ir kādas augstākas dievišķas varas inspirēti, kas vienkāršā, tā laika ļaudīm saprotamā valodā vēsta par cilvēku izcelsmi, būtību, sadzīves likumiem un bojā eju;
- 2) šie teksti ir seno cilvēku atmiņu pieraksti, kas radušies no kontaktiem ar ārpuszemes civilizāciju pārstāvjiem, kas, iespējams, tālā pagātnē ieradusies un kādu laiku pavadījuši uz Zemes;
- 3) mitoloģiskie un sakrālie teksti ir radušies kā zemes ļaužu ģenētiskās atmiņas par norisēm to donorcivilizācijās. Ja pieņem nosacījumu, ka saprātīgā dzīvība šūnu atlūzu ceļā ir ievazāta no kosmosa (tādu viedokli pārstāv vairums zinātnieku);
- 4) šie teksti ir atsevišķu seno cilvēku bagātās pieredzes vispārinājumi un to apcerējumi mitoloģiskā formā, kas izgājuši paaudžu intuitīvās atpazīšanas, atsijāšanas, papildināšanas un par jaunu pieņemšanas procedūru.

Divi pirmie augstākminētie reliģisko dogmu rašanās avoti, kam, tāpat, ir savs pamats, neprasa nekādu īpašu skaidrojumu. Par trešo, ar ģenētisko atmiņu saistīto, dogmu izcelšanās avotu varētu teikt sekojošo. Daudzas no reliģiskajām dogmām runā par notikumiem, kuri cilvēces pieredzē nav pastāvējuši, vai vēsture nefiksē to pastāvēšanu. Tādēļ atbilde varētu būt meklējama ģenētiskās un astrofizikas kontekstā. Par izejas punktu šim pieņēmumam var kalpot atzinums, ka dzīvība ar tās attīstītāko formu - cilvēku, uz mūsu planētas nav radusies nejausā kārtā. Pārāk īss laiks pēc "kosmiskā pulksteņa" pagājis, lai no neorganiskās izcelsmes iežu kaudzes

vai ķīmiskiem šķīdumiem un gāzēm, nejaušības ceļā, rastos apzinīgas dzīvības formas. Nebūt nenoliedzot dzīvības dabisko izcelsmi, tās rašanās uz Zemes tiek uzskatīta kā "ievazāta" dažādu šūnu daļu ģenētisko "atlūzu" kosmiskās pārvietošanās (ar putekļiem, ledu vai citām cietām daļiņām) ceļā. Kādā savas attīstības pakāpē Zeme varēja pildīt savdabīgu "dzemdes" funkciju, kas spēja nodrošināt strauju šo "atklejojušo" šūnu ģenētiskās informācijas realizāciju. Informācijas, kas ne tikai var saturēt savus reprodiktīvos un tālākas attīstības algoritmus, bet arī sava veida atmiņas blokus par savas izcelsmes būtņu pieredzi, kas īpatnējās apziņas formās spēj nonākt līdz pat mūsu civilizācijas pārstāvjiem un realizēties kādās uzmācīgās domās, kaut kā nepieredzēta nojausmās vai mānijās. Savukārt šīs īpatnējās apziņas formas "izgulsnējas" kolektīvā atmiņā un atrod savu konkrēto saturu daudzu tautu mītos, pasakās, reliģiskos un filozofiskos tekstos, kuros, neskatoties uz aprakstīto situāciju un personāliju dažādību, viegli atpazīt to pirmatnējo formu jeb būtisko saturu. Bez šaubām, var jautāt, vai zinātnei ir kādi fakti par mūsdienu cilvēkam piemītošām tāda veida apziņas formām? Un atbildēt var pozitīvi, - *jā, ir*. Pazīstamākie šādu apziņas formu atradēji un pētnieki ir psihoanalītiķi un filozofi - Zigmunds Freids. un, vistiešāk, Karls Gustavs Jungs. Pēdejs minēto formu izvērstos saturiskos blokus dēvē par *arhetipiem*, bet kopumā K.G.Jungs tos uzskata par kolektīvo bezapziņu, kuras saturs nekad nav bijis apziņā un tādejādi nekad nav iegūts *cilvēku* individuālajā pieredzē, bet kam par savu eksistenci jāpateicas vienīgi mantojumam (11- 84-87). K.G.Jungs negrib un, acīm redzot, arī īsti nevar atbildēt uz jautājumu, kas ir sākotnējais arhetipu avots (12-201,202), ja reiz tie nav doti cilvēces individuālajā pieredzē, bet tikai tālāk nodoti ģenētiskā ceļā. Pats K.G.Jungs tos raksturo kā a priori - t.i. dotus pirms pieredzes.

Gan nedaudz citā aspektā, bet principu, ka pastāv a priori zināšanas, kas varētu būt nodotas ģenētiskā ceļā, pieņem arī citi zinātnieki, piemēram, Karls Popers vai Konrāds Lorencs (13-174).

Ja šie apriorie cilvēku apziņas un uzvedības arhetipi patiesi atrod savu zinātnisko skaidrojumu un vērtību indivīda vai pat visas civilizācijas pastāvēšanas kontekstā, tad arhetipi varētu tikt uzskatīti kā *ceļa maize*, ko, iespējams, bojā gājušie "vecāki" (jeb šūnu atlūzu donori), devuši līdzī saviem Visumā aizklīdušajiem "bērniem" (dabiskajiem kloniem). Jeb, runājot bez sentimenta, tās var būt ģenētiski iekodētās atmiņas par kādas "klasiskas civilizācijas" aktuālo tagadni un potenciālo nākotni.

Kas attiecas uz ceturto, iespējams, zinātnei visērtāk pieņemamo viedokli, tad, kā jau teikts, tas saistīts ar mītu vai reliģisko dogmu kā sava laika pieredzes bagātu cilvēku praktiskās un mistiskās pieredzes vispārinājumu, kas transformējies mitoloģiskā formā un, savukārt, izgājis

vairāku paaudžu intuitīvās (apriorās) atpazīšanas un atkalpieņemšanas procedūru.

Līdzīgs process, kas gan vairāk attiecas uz loģikas vai vienkāršu filozofisko kategoriju uztausti un apguvi ir pazīstams zinātniski tendētā filozofijā. Tas saistīts ar indivīda dzīves pieredzē iegūto daudzu atsevišķo parādību neapzinātu izvērtējumu, kas radījis priekšstatu par kopīgo vai vispārīgo šajos atsevišķajos notikumos. Arī šis, indivīdam radies vispārīgā priekšstats sabiedrības attīstības gaitā var tikt kolektīvi atpazīts, atzīts un noformēts kā indukcijas ceļā iegūts empīrisks likums (pareizāk sakot-kārtula) vai pat loģikas un filozofijas kategorija. Interesanti atzīmēt, ka pastāv pētījumi, kas liecina, ka dažām pirmatnējām tautām viņu apziņā nav noformējušās pat dažs visai svarīgas formālās loģikas kategorijas, piemēram, slēdziens.

Ar šo nelielo ekskursu gribēju parādīt, ka ceturtā avota „mehānisms” var radīt zināšanas, kas tieši nav dotas individuālajā pieredzē, taču tās rodas kā noteiktu dzīvē pastāvošu parādību vispārinājumi. Tādēļ ir grūti pieņemt, ka šādā veidā varētu rasties tik sarežģīti strukturēti arhetipi.

Ir vēl kāds mehānisms, kas var noturēt ilgstošu un neatslābstošu mītu vai reliģisko dogmu sistēmas dzīvot un darboties spēju, līdz ar to piešķirot tām zināmu patiesuma statusu. Kā jau minējām, reliģiskā kristīgā dogmatika, pretstatā zinātnei, ir atradusi sava veida atbildes uz cilvēka visaktuālākajiem viņa eksistences jautājumiem un, zināmā mērā, tādēļ kalpoja un arī vēl šobrīd kalpo kā eiropeiskās civilizācijas ētisko vērtību avots un balsts. Šajā sakarā vērts piezīmēt, ka raugoties no metodoloģijas viedokļa, šīs reliģiskās dogmas savu patiesības statusu ir ieguvušas pēc tādas pašas metodes kā zinātniskās teorijas. Te var minēt hipotētiski deduktīvo metodi, kuras būtība ir hipotēzes pārbaudījums ar prakses (verifikācijas vai pat falsifikācijas) palīdzību. Ja zinātniskā teorija savu patiesības statusu iegūst, tās sākotnējai hipotēzei apstiprinoties praksē, tad eiropeiskās civilizācijas „iespaidīgais uznāciens” pasaulē ar savu kristīgo ētiku, kuras cēlonis ir kristīgo dogmu kopums, ir pierādījis šīs dogmatikas nosacīto patiesumu. Starpība starp abu apziņas formu pierādījumu mehānismiem ir tikai to realizācijai patērētā laika ilgums. Zinātniskās hipotēzes (ja tā ir patiesa) pārvēršanās par teoriju prasa vairākus gadus vai gadu desmitus praktiskās pārbaudes, bet reliģisko dogmu patiesības apstiprināšanās (to „iniciētajās” ētiskās vai morālās sabiedrības locekļu attiecībās) prasa daudzus gadsimtus.

Savukārt nedaudz citā rakursā šo pašu atziņu var gūt, pielietojot metodi, kas nosaka, ka gan zinātniskajām teorijām, gan pieminētajām reliģiskajām dogmām izdzīvošanas un, līdz ar to, patiesības kritērijs ir

dabiskās izlases princips. Proti, tikai visadekvātākā teorija, dogma vai ideoloģija spēj izdzīvot un dominēt sabiedrībā. Šai sakarā gan jāmin, ka daudzas zinātniskās teorijas var dzimt un mirt vienas civilizācijas ietvaros, savukārt ideoloģiskās sistēmas mirst kopā ar doto sabiedrisko iekārtu, bet dominējošās reliģiskās dogmas - kopā ar visu civilizāciju.

Šeit gan būtu piezīmējams, pirmkārt, ka minētās reliģiskās dogmas darbojas kā sistēmisks veselums un diez vai to patiesības statuss būtu attiecināms uz atsevišķiem šī veseluma elementiem. Otrkārt, pastāv iespēja, kā kādu nepārvaramu iekšējo vai ārējo iedarbju rezultātā civilizācija strauji mainās tādā virzienā, ka minētās reliģiskās dogmas (vismaz vecajā interpretācijā) vairs neatbilst jaunajiem apstākļiem. Tad, vai nu jāmainās pašām reliģiskajām dogmām, vai arī, notiekot apokaliptiskām pārmaiņām, civilizācijai jāatgriežas vecajā kvalitātē.

Nobeiguma vietā

Rakstā veiktā reliģisko dogmu, atsevišķu mītu satura patiesuma statusa, to izcelsmes avotu izklāsta zinātniskās interpretācijas vērtība, bez šaubām, ir visai nosacīta. Tomēr tā var veicināt diskusiju, tuvināt šo dogmu izpratni „modernajam” pasaules uzskatam, pie viena padarot tās uztveramākas un saprotamākas mūsdienu cilvēkam, kas bieži vien "slimo" ar ētisko nihilismu un cilvēcības deficītu, ko īpaši stimulē garīgo vērtību noliedzošā postmodernā filozofija. Nav gan pietiekamas skaidrības, vai zinātnieku biklie centieni veikt šādus reliģisko dogmu interpretācijas mēģinājumus nav viņu kā vienpatņu monologs. Te gan, manuprāt, jāiedrošina kolēģi, ka mūsu izcilā teologa, profesora Voldemāra Maldoņa, skatījumā šāds darbs būtu novērtēts kā kristīgai dogmatikai visai svarīgs un nepieciešams. Savā darbā "Evanģeliskā dogmatika" viņš raksta: "Kas attiecas uz zinātni, kā dogmatika autoritāti, tad jāievēro, ka dogmatikis ir sava laika atziņu līdznesējs, sava laika etosa prasību pildītājs, sava laika kultūras un civilizācijas mantinieks un darbinieks. Pret loģikas likumiem savā vietā un savā laikā nedrīkst "grēkot" arī dogmatikis. (..) Dogmatika kā zinātniska disciplīna nedrīkst nepakļauties atziņas teorētiskiem un kritiskiem principiem, jo īsta ticība un zināšana nerunā viena otrai pretim „ (14-43). Savukārt zinātnieks, filozofs un teologs Teijars de Šardens (15) uzskata, ka „reliģija un zinātne – viena un tā paša pilnā izziņas akta divas nesaraujami saistītas puses jeb fāzes, kas vienīgais spētu aptvert evolūcijas pagātņi un tagadni, lai to izpētītu, izmērītu un līdz galam realizētu”.

VĒRES

1. Фейерабенд, П. *Избранные труды по методологии науки*. Москва: Прогресс, 1986, 544.
2. Vilks, I. Mūsdienu zinātne par mūžīgu dzīvību. *Zvaigžņotā Debess*, 2001.gada vasara, Rīga: LZA un LU AI, 35-42.
3. Tambergs, J. *Bibliskā un dabaszinātniskā pasaules aina*. Lekciju kurss Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes studentiem. II daļa. Rīga, 1998.
4. Jākobsens, R.K. Ceļojums pie Ādama un Ievas. *Ilustrētā Zinātne*, 2006. gada janvāris, 30-37.
5. Dēnikens, fon, Ē. *Sensacionāli senās astronautikas atklājumi*. Rīga: Izdevniecība Avots, 2006, 382.
6. Eliade, M. *Mīta aspekti*. Rīga: Minerva, 1999, 207.
7. Malinovsky, B. *Magic, Science and Religion*. New York, 1955.
8. Bībele. *Vecās un Jaunās derības svētie raksti*. Rīga: Latvijas Bībeles biedrība. 1992, 1243.
9. Levi, V. *Aklas ticības brīnumi un traģēdija (Pārdomas par grāmatu)*. Grāmatā: Raits, H. *Burvestību liecinieks*. Rīga, Zinātne, 1974, 5-18.
10. Поппер, К. *Ницета историцизма*. Москва: Прогресс. 1993, 186.
11. Юнг, К.Г. *Бог и бессознательное*. Москва: Олимп, 1998, 480.
12. Šuvajevs, I. *Junga pasaule*. Grāmatā: Jungs, K.G. *Dvēseles pasaule*. Rīga: Spektrs, 1994, 194-216.
13. Šuvajevs, I. *Popera pasaule*. Grāmatā: Popers, K. *Nākotne ir atvērta*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2005, 167-187.
14. Maldonis, V. *Evanģeliskā dogmatika*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1939, 312.
15. Шарден, де, П.Т. *Феномен человека*. Гл. *Сверхжизнь: Завершающий этап земли: В. Соединение науки и религии*. Internets, SIDEWINDER, Тејяр де Шарден, Феномен человека, 2006 from <http://m.sidewinder.googlepages.com/>, aplūkots:2008.g.5.nov.

SUMMARY

The article deals with interpretations of Christian dogmas and myths, also expounding the psycho-emotional interpretation of the selective result of apocalypse. The author also outlines the criteria of verity and value of Christian dogmas in nowadays society and science. In the article it is tried to find out the cause of specific content of myths.